

művészeti alkotásait szeretettel tanulmányozva, magyarok, németek, románok, csehek, lengyelek, tótok, délszlávok, olaszok és a többi népek csakhamar észre fogják venni, hogy az egyik boldogulása nem áll ellentétben a másikkal, sőt hogy ellenkezőleg, a kultúrák szabad cseréje és kölcsönhatása minden egyes javára van. Ha pedig idáig eljutottunk, csak egy lépés kell ahhoz a további fejlődési fokhoz, melyen a gazdagság, a szabadság, az erkölcsi egység forrása lesz az, ami ma a szegénység, a butaság és a visszavonás alapoka: a különböző kultúrák találkozása ugyanazon államok területén.

B

1915 okt. 17

*Jászi Oszkár vezércikke a kétoldali nacionalista izgatás ellen és az alapvető kérdések:
„parlamentari reform, demokratikus földreform, nemzeti egyenjogúsítás, egyháztól emancipált
népiskola” megoldása ügyében¹*

Azokról a tájakról és azokból a berkekből, ahol a békében a klerikális-feudális reakció szellemi fegyvertára készül, most egy idő óta mérgezett nyilak, gyanús „leleplezések”, kenetteljes rágalomok röpködnek a modern magyar irodalom, a modern magyar politika, szóval mindazok „felekezete” ellen, akik a nagy világtasztrófa előtt azon dolgoztak, hogy a demokrácia, a nemzetköziség és a népkultúra szellemében gyúrák át az oligarcha, nacionalista és analfabéta Magyarországot.

Eme nagy bűnökért ím most keservesen lakolnak, mert a régi érdekek ideológusai alkalmasnak találják a mai helyzetet arra, hogy az általuk annyiszor hangoztatott Treuga Dei² védelme alatt, mint gyanús idegent, hazátlan élősdit, egy romlott kor dekadens mocsárvilágát mutassák be a háború által még türelmetlenebbé és gondolatrestebbé tett piacnak a magyar modernnek felekezetét.

Ezúttal ama fiatal szépirodalmon van a sor, mely különösen gyűlöletes előttük, mivel megdöntötte annak a pseudo-nemzeti-népiesnek a varázsát, mely az Arany és Petőfi glóriája alatt tehetetlen epigonok lelki elmaradottságát mint egyedül üdvözítő hazafiságot igyekezett rákényszeríteni az új nemzedékre, egészen úgy, miként a Tiszák és a koalíció „liberalizmusát” mint a Deák–Eötvös örökséget merték előtte kijátszani.

Mily jó alkalom most, a mérhetlen nemzeti szenvedés óráiban, ezt az új szépirodalmat diszkreditálni a kevésbé gondolkodók előtt, mondván: íme ez a perverz, erkölcstelen, klinikai irányzat ma megbukott, elnémult, összetört a „nagy idők” éles, de tiszta levegőjében, a hazátlanoknak nincs szavuk, nincs lelkük, nincs tettük ezekben a heroikus küzdelmekben.

Mi igaz e vádakból? Mindenekelőtt a felekezet nem némult el. Egy egész csomó dal hangzott fel e tájról, a háború felfordulásai által inspirált kedélyhangulatok kifejezéseként, köztük négy-öt olyan is, mely mellett a jövő irodalomtörténésze meghatott lélekkel fog megállani. Több filozofikus és esztétikai állásfoglalást olvastunk ugyancsak az inkriminált táborból, mely bátorság, eredetiség, erkölcsi épség dolgában örvendetesen különbözik a vezető államok *Kriegslitteratur*-jának³ émelyítő közhelyeitől és mindent igazoló szervilizmusától.

Ám a reakció embereinek éppen ez a bátorság, eredetiség és erkölcsi épség nem tetszik. Nekik fáj, hogy a tudomány, a politika és az irodalom fiatal Magyarországa nem vesztette el sem a fejét, sem a hitét, hanem híven kitartott amaz eszmék mellett, melyeket jóknak és igazaknak ismert fel. A valódi fiatal magyar érdekek sorában alig találkoztak renegátok. A költők nem csaptak fel Tyrte-

¹ A közlemény címe és leledhelye: *Az elnémult „felekezet”*. — Világ 1915. okt. 17; 289. sz. 1–3. l.

² Isten békéje (lat.).

³ Háborús irodalom (ném.).

usokká.⁴ A tudósok nem álltak be egy háborús metafizika szolgálatába. A politikusok e válságos órákban sem uszítottak a nemzetköziség értékei ellen. Amit évtizedek szűkös osztálygőgje, rövidlátó gazdasági és nemzetiségi politikája, népellenes kultúrája az európai emberiségre rázúdított: ezt a rettenetes vérfürdőt nem mint a sors isteni ajándékát fogadták, de mint egy esztelen és lelketlen rendszer eredményét. És jó hazafiak, kötelességeiket híven teljesítő munkások maradtak a gyilkos khaosban is anélkül, hogy e rettenetes, de múltó epizód — mert epizód marad ez mégis kultúrfejlődésünk egyetemes sodrában! — erkölcsét és esztétikáját elfogadták volna.

Kötelességeket, szomorú, gyakran rettenetes kötelességeket teljesítettek tehát anélkül, hogy vérben forgó szemekkel szitkozódtak volna. A népgyilkos áradatban is a jobb jövő útjait keresték. A világkultúra egészségügyi csapatának érezték magukat, melynek feladata nem újabb erkölcsi sebek hasítása, hanem a népek megzavart összeműködésének helyreállítása. Bár történelmi, tudományos vagy filozófikus módszerekkel ők is képesek voltak egy lehetséges fejlődés reményteljes tüneteit a népgyilkos anarchiából kihámozni s a beteg emberiségnek vigaszul odaállítani: de sohasem vállalkoztak arra, hogy a háború módszereit, vagy etikáját igazolják, hanem ellenkezőleg megjelölték ama humánusabb és ésszerűbb eszközöket, melyekkel a háború esetleges eredményeit kevesebb áldozattal és tisztább lélekkel lehetne elérni.

Csak természetes, hogy ebben a szellemi és erkölcsi milieuban a mi költőink nem válhattak harci hegedűsökké. A modern lélek tudományosan megértheti, politikailag tán igazolhatja a háborút, egy magasabb filozófiai szintézisben ki is egyenlítheti az általa felidézett erkölcsi dilemmát: de nem helyeselheti, nem élvezheti, a spontán gyönyör ölelésében magához nem szoríthatja a vér és az erőszak újra felgalvanizált hedonikáját. Ezért nincs ma már maradandó háborús poézis: legfeljebb múltó alkalmi aktualitások, esztétikai sebtapaszkok vagy narkotikumok. Amit például a német és a francia háborús líra produkált — mindig a helyeslő, élvező, egyetértő lelki hangulatra gondolva itt — az nem az örökkévalóságot, de kétévi lehangoltságot sem bír ki.

A modern, szolidaritáson és munkamegosztáson alapuló pszichének és a háborúnak ez a belső, lényegi ellentéte már egymaga okát adja az új magyar líra lassúbb és csüggeteg ritmusának ezekben a zivatáros időkben, ha nem is vennők figyelembe az anyagi és a politikai kényszer, a hazafias aggodalmak és az általuk megkövetelt önmérséklet béklyóit.

De tévednek a mi kárörvendő és ezekben a sorsdöntő időkben is alacsonyán taktikázó és spekuláló ellenfeleink, ha azt hiszik, hogy a „felekezet” viszonylagos hallgatása és szárnyszegettsége a felekezet végleges letörését jelenti. Nagyon keserves csalódás fogja érni őket a jövőben. Mert ez a gárda részben elvérzett, részben elalélt ugyan, de nem adta meg magát. A háború tarthat két-három évig, de a munka, a csere, a gondolat, az örök. És e megtépzott, vérben, vagyonban megtizedelt emberiség gyilkos verekedése után — ha élni és gyarapodni akar — újra csak a felekezet által kitzűzött célok és eszmények irányában haladhat.

S mennyivel inkább ez a mi szegény, beteg Magyarországnak! A szellemi és anyagi erők meghatványozott produktivitása nélkül nincs kivezető út a fenyegető zéróskadásból. Márpedig a magyar kultúrenergiák zsilipjének megnyitása csak ama reformok alapján képzelhető el, melyeket ama gyűlölt felekezet vitt be az ország köztudatába. *Parlamenti reform, demokratikus földbirtokpolitika, nemzetiségi egyenjogúsítás, az egyháztól emancipált népiskola e háború után nem pusztán szociálpolitikai követelés lesz többé, hanem egyenesen a lét és a nemlét kérdése a magyar államra, a magyar nemzetre nézve.*

Pedig a mi „öreg gémjeink az Olympus alatt” voltaképp nem Verlaine-től, hanem a szekularizációtól félnek; igazában nem a perverz poézistól, hanem az általános választójogtól borzadnak, s csak azért olyan sovíniszta költők, mert a nemzetiségi középosztály közigazgatási monopóliumait veszélyeztetni. Ők nem *l'art pour l'art* gyűlölik a felekezet költőit, de mint érzelmi hevítőit ama

⁴ Helyesen: Türtaiosz v. latinosan Tyrtaeus.

forradalmi erőknél, melyeket ez a háború múltól visszavetett ugyan, de a közeljövőben annál teljesebben fog kiérlelni a demokratikus Magyarország kivívására.

Ezért ez a dühöngő gyanúsítás, ez a hazafias átkozódás. Sőt a dekadens Róma vokokért küldülő urait túlszárnyalva, nemcsak állítólagos sebeiket mutogatják, de ellenjelöltjeik sebeit is kétségbe vonják. Csakis ők harcolnak a hazáért. Erre a gyűlöletes térre mi őket nem követjük. Mi tudjuk, hogy politikai ellenfeleink is ott véreznek a közös tusában. Viszont összehasonlításoktól nem félünk. Ellenkezőleg, mi leszünk az elsők, akik a háború befejezte után követelni fogjuk a *csatamezők halálstatisztikájának pragmatikus feldolgozását* foglalkozási ágak, osztályok és nemzetiségek szerint.⁵ A progresszív Magyarország, mely tartózkodik minden nyegle öndicsőítéstől, nem fél ettől a statisztikától, de látni kívánja azt mielőbb. Sőt már ma felajánlja ama hazafiaskodó auguroknak, hogy a politikai jogok eme fekete statisztika tanulságai szerint osztassanak ki a háborúban elesettek atyafiainak. Mert mi egész bizonyosan tudjuk és ismerjük azt a rettenetes véráldozatot, melyet épp a haladók felekezete hoz a nemzetközi reakció bűneiért. Ez az áldozat oly súlyos és általános, hogy gyakran kétségbeesve kérdezzük, hogy épp a legjobbak elvérzése, elnyomorodása után kik fogják még a népjogok zászlaját lobogtatni a Dózsa György földjén? Ez után a rettenetes megfordított kiválasztás után, kik fognak még dolgozni és gondolkodni?

De nincs okuk a csüggedésre, mert a jövő sorsa nem egyes vezetők, hanem az öntudatra ébredt tömegek kezébe van letéve. Nincs az a gyáva vagy prókátoros rabulisztika, mely képes volna velünk elhíttetni, hogy a lövészárkok rettenetes kohójából a régi, lomha, szolga szellemi és erkölcsi vegyület fog kikerülni. Ez a hit minden anyagi és erkölcsi törvény kigúnyolása volna. Ennek a háborúnak igazi mártírjai lesznek a szebb jövő kovászhai. Maga a feudális diplomácia és a népellenes politika által előidézett háborús katasztrófa termelte ki legyőzőit és sírásóit. Az az ötven korona, melyet a lövészárokból egy szegény néptanító az ellenségeink által eltemetett radikális párt céljaira küldött, diadalmas szimbólum ebben az irányban. A felekezet még sohasem volt oly erős, mint aminő ez után a háború után lesz. S a magyar Olympus gémei majd akkor fogják csak látni, hogy mit jelentett a mi költőink elnémulása!

---

⁵ A háborús veszteségek statisztikai feldolgozása folyamatosan történt. Az átfogó nemzetiségi statisztikai adatokat I. Kende János: Az MSZDMP és a nemzetiségi kérdés 1901–1918. c. munkájában (Bp. 1973).